

De betekenis van het culturele erfgoed voor het opstellingenwerk van Ingrid Dykstra

In zijn publicaties beschrijft de Nederlandse socioloog Geert Hofstede dat de menselijke natuur die alle mensen kenmerkt enerzijds universeel is en anderzijds aan ons wordt doorgegeven. Wat er met de van nature meegekregen vaardigheden gebeurt, wordt uiteindelijk door de cultuur bepaald. Deze culturele programmering, zoals hij het noemt, is grotendeels al in het zevende levensjaar geïnternaliseerd. De volwassen mens is zich meestal niet meer bewust van daaruit voorkomend gedrag. En aangezien de meeste mensen ook alleen maar binnen de betreffende culturele setting blijven, wordt men zich zelden of helemaal niet bewust van deze culturele programmering. Pas als mensen naar het buitenland gaan of in hun eigen land buitenlanders ontmoeten, worden ze min of meer gedwongen te reflecteren op hun eigen culturele programmering en die van de anderen, of op de andere cultuur.

Deze visie kan ik op grond van mijn ervaringen in het opstellingenwerk onderschrijven. Ik wil hier graag een paar voorbeelden noemen. In opstellingen hebben we steeds opnieuw te maken met mensen van andere nationaliteiten en uit andere culturen. Vaak zijn het ook mensen die in Duitsland geboren zijn, maar met een ouder of beide ouders die uit een ander land komen. Deze mensen zijn diep in hun ziel hartstochtelijk verbonden met hun thuisland (dat van hun ouders..) en het bijbehorende lot.

Dat heeft tot gevolg dat hier vaak sprake is van een afgesplitst deel, dat letterlijk lijden veroorzaakt. In dit soort gevallen hebben we als opstellers een bijzondere taak, omdat we zomaar geconfronteerd kunnen worden met gedragingen die we vanuit onze eigen culturele achtergrond niet meteen kunnen begrijpen. Als we tijdens zulke opstellingen op onze vertrouwde methodes terugvallen, zoals bijvoorbeeld het laten uitspreken van bevrijdende zinnen, dan kan het gebeuren dat dat niet aankomt bij de cliënt, ook al wordt het veld door ons zo ervaren.

In Irak kijken zonen hun vader niet recht in de ogen

De eerste keer dat ik mij van dit gegeven bewust werd, was tijdens een opstelling met een Irakese man, meneer C., die al lange tijd in Duitsland woont en met een Duitse vrouw getrouwd is. Hij kwam bij mij omdat zijn zoon van 16 jaar psychotisch was geworden. De ouders van meneer C. wonen in Irak, hij had ze op dat moment al meer dan tien jaar niet meer persoonlijk ontmoet. Zijn vader was een generaal, een militair van hoge rang en systemisch werkte dat door in zijn in Duitsland geboren kleinzoon. In de opstelling kwam steeds naar voren, dat meneer C. zijn vader moest aankijken, om zijn lot en zijn schuld bij hem te laten en om ondanks dat als zoon liefdevol naar zijn vader te kunnen kijken. Het lukte hem niet om zijn vader aan te kijken.

Nu zou je kunnen denken dat het hier om afwijzing of om schaamte gaat, zoals je wel vaker tegenkomt als kenmerk van een kinderlijk gevoel bij de opstellende persoon. Maar dat was hier duidelijk niet het geval. Zijn woorden kwamen recht uit zijn hart, maar steeds zonder oogcontact. Het vermoeden kwam bij me op, dat hier misschien sprake was van een te grote schuld bij de vader. Of dat hij dit niet van zijn vader wilde vragen...

Ik stelde de zoon van meneer C. erbij op en liet hem tegen meneer C. zeggen: 'Alsjeblieft papa, kijk jij daarnaar, anders doe ik het.' Deze zin miste zijn uitwerking niet. Meneer C. keek zijn vader aan

en sprak hem aan. Bij beide mannen liepen de tranen uit de ogen. Het was heel emotioneel, te meer daar meneer C. een grote, trotse en knappe Iraakees is. De representant van zijn vader keek vriendelijk en waardig naar hem en zijn zoon.

Ik wil de opstelling niet tot in detail bespreken, maar tot de kern komen: na afloop van de opstelling vertelde meneer C. mij, dat in Irak zonen hun vader nooit recht aankijken, dat zou verlies van waardigheid en gezag betekenen! Toen moest ik wel even slikken. Wat een blijk van vertrouwen in mij was het geweest van meneer C., dat hij dit in de opstelling toch had gedaan.

Zo lijkt het soms balanceren op een smal koord als ik als Duitse met buitenlanders werk, of met Duitse mensen die buitenlandse delen in zich meedragen. Maar als je oplettend blijft en nieuwsgierig naar wat je vreemd is, lukt het vaak toch om een goede oplossing te vinden. Voor mij voelen deze ervaringen als een verrijking.

Bevrijdende zinnen uitspreken in de taal van oorsprong

Aan een van mijn seminars nam mevrouw P. deel, een Turkse. Zij was gekomen in verband met de gedragsproblemen van haar twee kinderen die ze niet meer kon hanteren. Ze was zelf in Duitsland geboren, sprak Duits, en was met een Turkse man getrouwt. Haar moeder is gek geworden in Duitsland, was suïcidaal en heeft geprobeerd uit het raam te springen. Mevrouw P. kon haar op het nippertje tegenhouden. In de opstelling blijkt, hoezeer zij haar moeder bijstaat en daardoor haar eigen kinderen volledig uit het oog verliest. Als ze de representanten voor zichzelf en haar kinderen opstelt, voelt geen van beide kinderen zich gezien en haar eigen representant trekt de hele tijd naar achteren en wil zich omdraaien. Wanneer die zich heeft omgedraaid, is haar blik gericht op een punt ver achterin de ruimte. Daar zet ik een representant van haar moeder neer, met het gezicht haar kant op. Maar ook mevrouw P. voelt zich niet gezien door haar moeder. De representant van haar moeder bevestigt dat, ze voelt zich heel onrustig en wil zich ook graag omdraaien. Als ze dat kan doen, ontspant ze, gaat op de grond zitten en vertelt dat ze nu het gevoel heeft dat ze op een heuvel zit en over haar geliefde land kan uitkijken. Al het andere is onbelangrijk voor haar. Mevrouw P. wordt naar haar moeder toegetrokken, ze volgt die beweging en gaat naast haar zitten. Ook bij haar is nu het besef weg dat achter haar haar eigen kinderen staan te wachten. Ik laat haar zeggen: 'Mama, ik ben bij jou en kijk met jou uit over jouw vaderland. Maar mijn vaderland is Duitsland, jij bent in Duitsland van mij bevallen.' Beide kijken elkaar wel aan, maar het is alsof de woorden hun ziel niet bereiken. Ik laat mevrouw P. de woorden in het Turks herhalen en dan stroomt het bij beide los. Hoewel de representant Duitse is en geen Turks verstaat, gaan de Turkse woorden recht haar hart in. Ze lijkt te ontwaken en kan nu haar dochter waarnemen met alle liefde en alle pijn, en vooral kan ze nu haar eigen pijn onder ogen zien. Nu gaat mevrouw P. op haar plaats in de opstelling staan en ik laat haar nog meer zinnen in het Turks zeggen tegen de representant van haar moeder, net zolang tot ze alles tegen haar moeder gezegd heeft en afscheid kan nemen. Dan kan ze zich omdraaien en naar haar kinderen kijken. Nu kan ze haar kinderen eindelijk zien, met al hun behoeftes. En haar kinderen voelen zich op hun beurt gezien.

Na deze ervaring heb ik me aangewend, wanneer er buitenlandse medeburgers voor een opstelling komen, om hen de belangrijkste bevrijdende zinnen in hun moedertaal te laten zeggen. En dat raakt hen diep, ook wanneer de representanten er geen woord van verstaan. De boodschap lijkt op deze manier puurder en meer onvervalst te zijn.

Voor een enkeling is dit ook de sleutel naar verdrongen innerlijke delen...

“In Japan houdt men de kinderen minstens drie jaar lang voortdurend op schoot”

Op een dag komt het echtpaar S. bij mij in verband met hun vierjarige dochter Melina. Zij doet het nog meerdere keren per dag in haar broek. Mevrouw S. kan haar niet meer aan. Haar dochter luistert niet naar haar ‘nee’ en is sowieso een sterke persoonlijkheid. Omdat mevrouw S. een Aziatisch en tenger voorkomen heeft, vraag ik naar haar herkomst: haar moeder is Japanees, haar vader Duits. Als ik haar naar de Japanse cultuur en naar haar eigen Japanse deel vraag, trekt ze met haar schouders, ze was immers in Duitsland geboren en opgegroeid, wat zou zij nou weten van de Japanse cultuur. Haar moeder is altijd heel stil, ze heeft steeds het gevoel dat ze haar moet beschermen.

Meneer S. heeft geen problemen met zijn dochter, maar hij vindt het wel vervelend dat ze niet zindelijk is. Hij vertelt dat hij zijn dochter met haar open karakter goed kan begrijpen. Soms is het zelfs net, of zijn dochter datgene doet wat volgens hem eigenlijk zijn vrouw hoort te doen. Als ik vraag: ‘Wat dan bijvoorbeeld?’ zegt hij: ‘Als we gasten ontvangen, is mijn vrouw altijd zo terughoudend en afwachtend, dan loopt onze dochter maar naar hen toe om hen te verwelkomen. En dat gebeurt vaker, dat Melina sneller op de situatie reageert dan mijn vrouw.’

Wat een overbelasting van een vierjarige, denk ik bij mezelf.

Als ik naar aanleiding van het voorbeeld van haar man bij mevrouw S. informeer, hoe men in Japan eigenlijk met gasten omgaat, zegt ze dat men zich daar meer afwachtend opstelt, dat de gast in alles voorgaat en dat men hem zo eerbewijst.

Hier blijkt al, hoe de Japanse culturele achtergrond (natuurlijk) wel degelijk doorwerkt bij mevrouw S.. En hoe dit 50 % deel van haar haar vooral vreemd gebleven is. Ze probeert zich te richten op haar man met zijn Duitse roots, maar er blijft iets wat haar hart niet volgen kan.

Samen doen ze een opstelling. Hier wordt vooral heel duidelijk, hoezeer dochter Melina onder druk staat (denk even aan het in de broek poepen). Zij wil alle boodschappen volbrengen die ze van haar ouders meent op te vangen. Voor spelen, zoals goed zou zijn voor de ontwikkeling van een kind, houdt ze nauwelijks capaciteit over.

De representant van Melina voelt zich groter dan haar moeder. Mevrouw S. staat behoorlijk zwak en gedesoriënteerd naast haar man. Die kijkt naar haar alsof ze een kind is. Ik laat haar tegen hem zeggen: ‘Ik ben half Japans.’ Ze zegt het wel, maar de zin klinkt leeg. Haar man kijkt vriendelijk en zegt: ‘Dat weet ik en dat waardeer ik ook.’ Mevrouw S. kan de vriendelijkheid van haar man niet laten binnenkomen. Ze voelt zich op de een of andere manier niet serieus genomen. Ik zet de moeder van mevrouw S. erbij. Mevrouw S. zegt zich schuldig te voelen en ze kan haar moeder helemaal niet aankijken. Ik leid haar naar haar toe en laat haar ook daar zeggen: ‘Ik ben half Japans.’ Ze kan het niet, ze is bang dat er dan bij haar moeder pijn loskomt die zij niet kan opvangen. Ik laat haar haar moeder in de ogen kijken en haar de zin nog een keer zeggen. Na de zin kijkt de moeder haar dochter inderdaad vriendelijk aan en knikt, maar er ontbreekt iets. Ik laat mevrouw S. de zin in het Japans zeggen.

Wat een verschil. Wat een klankkleur in de zin, wat een zachtheid.

De beide vrouwen zijn diep ontroerd en liggen huilend in elkaars armen. Na een tijdje laat ik mevrouw S. zeggen, weer in het Japans: ‘Ik ben net als jij.’ Daarbij buigt ze voor haar moeder op Japanse wijze. Deze scène is van grote schoonheid en waardigheid. Dan gaat mevrouw S. weer

naast haar man staan en vertelt hem, dit keer helemaal vervuld en vol trots: 'Ik ben half Japans.' Hij knikt weer vriendelijk en beide staan goed naast elkaar. Dan kan mevrouw S. naar haar dochter kijken. Deze voelt zich meer bevrijd en zegt dat ze benieuwd is, wat de andere kant van haar moeder inhoudt. Mevrouw S. vertelt me later in een telefoongesprek, dat ze haar dochter 's avonds in het Japans welterusten gewent heeft en dat die voor het eerst sinds lange tijd geen theater meer gemaakt heeft in bed. En ze meldt me ook nog over de Japanse cultuur, dat men daar de kinderen tot minstens drie jaar oud steeds op schoot houdt, ook tijdens de maaltijden enz. Ook kijkt ze nu anders tegen veel dingen van de opvoeding van haar moeder aan. Toen die zich min of meer vervreemd begon te voelen van haar Duitse familie en vrienden, en natuurlijk ook van haar man, kon ze niet meer vanuit haar intuïtie met haar dochter omgaan, maar heeft ze haar oriëntatie gezocht bij (Duitse) anderen.

Voor veel Oost-Duitsers uit de voormalige DDR vond de scheiding pas plaats *na* de eenwording

Ook binnen de geschiedenis van Duitsland zelf ben ik het gevoel van vervreemding vaak tegengekomen. Zo werd mij tijdens een opstelling met een vrouw uit de voormalige DDR, wier 12-jarige dochter levensbedreigend ziek was, duidelijk, dat deze mensen na het opheffen van de grenzen in zekere zin hun vaderland kwijt zijn, met al het daarbij behorende leed en de wanhoop die ik tot dan toe alleen van vluchten en verdreven worden kende. Wat kortzichtig om te menen dat het mensen uit Oost-Duitsland goed zal doen hen de westerse structuren op te dringen. Er is toch een hele generatie in de DDR geboren. Voor hen was alles wat de DDR bepaalde hun oriëntering en thuis. De wanhoop en de verscheurdheid van deze vrouw, van wie praktisch haar vaderland, haar structuur, haar idealen, haar gedeelde geschiedenis en de identiteit waarmee ze was opgegroeid haar was ontnomen is me helder voor de geest blijven staan. Ook haar desoriëntatie, zowel van binnen als aan de buitenkant. En haar lijden. Ze droeg het in diepe verbondenheid en liefde met zich mee en kon er niet over praten, want ze had ervaren hoe mensen haar dan vreemd aankeken. Dit kon alleen via heel diepe eerbied voor de voormalige DDR in haar ziel tot rust komen. Aan het eind stonden de representanten van de voormalige DDR en van West-Duitsland naast elkaar, de DDR op de eerste plaats. En de vrouw kon beide in zichzelf laten samenvloeien.

Literatuur:

Hofstede, Geert (2001): Lokales Denken, globales Handeln